

Tomáš Knoz

ORCID: 0009-0000-6481-0641
Masarykova Univerzita (Brno)

Kara i nagroda w trakcie powstania stanowego i jego klęski: Žerotín, Liechtenstein, Wallenstein¹

Punishment and Reward During the Estates
Uprising and Its Defeat: Žerotín, Liechtenstein,
Wallenstein

Abstrakt

Niniejszy artykuł dotyczy powstania stanów w monarchii habsburskiej jako procesu historycznego, w naszym przypadku uosobionego przez postacie Ladislava Veleny z Žerotína, Karola z Liechtensteinu i Albrechta von Wallensteina, składającego się ze skomplikowanego ciągu kar i nagród. Powstanie stanów w latach 1618–1620, a w szerszym ujęciu 1620–1636, można postrzegać jako złożony system „zbrodni i kar”, a także „zbrodni i nagród”. Chociaż kwestia winy wydaje się oczywista, podlegała ona zmianom zarówno w ówczesnym systemie prawnym i konstytucyjnym, jak i w późniejszej historiografii. Wszystkie części złożonego wyroku były traktowane jako indywidualne sankcje, nawet jeśli przestępstwo zostało

1 Artykuł powstał w ramach projektu Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Czeskiej „Česko-lichtenštejnská komise historiků (Tschechisch-Liechtensteinische Historikerkommission)”, nr reg. MZV-112858-1/2023-OSE. Na język polski artykuł przetłumaczyła mgr Elżbieta Justyna Baron. Za cenne rady i uwagi dziękuję dr hab. Agnieszce Januszek-Sieradzkiej.

popętnione przez grupę lub organ zbiorowy. Jednocześnie dolne i górne granice nałożonej kary odnosiły się do udowodnionego stopnia winy konkretnej osoby, a ściślej – uwzględniały okoliczności obciążające i łagodzące. Równocześnie oczywiste było, że akty łaski stanowiły przeciwwagę dla kary, a co więcej, nagrody były przyznawane osobom stojącym po przeciwnej stronie symbolicznej barykady – za lojalność, aktywną pomoc lub wierną służbę. Jednak nagroda nie była tak jasno określona w ówczesnym systemie prawnym jak kara. Chociaż elity wczesnonowoczesne starały się ją usprawiedliwiać, jej charakter miał przede wszystkim wymiar polityczny i zależał od woli oraz intencji głowy państwa. Niemniej jednak nagrody były ściśle powiązane z karami i często stanowiły ich lustrzane odbicie.

Słowa kluczowe: powstanie stanów, monarchia habsburska, Władysław Welen z Žerotína, Karol z Liechtensteinu, Albrecht von Wallenstein, zbrodnia i kara

Abstract

The present article deals with the issue of the Estates Uprising in the Habsburg monarchy, as an historical process, in our case personified by the persons of Ladislaus Velen of Žerotín, Charles of Liechtenstein and Albrecht of Wallenstein, consisting of a complicated sequence of punishments and rewards. The Estates Uprising of 1618–1620, or more exactly in the broader sense of the word, of 1620–1636, can be seen as a complex of „crimes and punishments”, as well as „crimes and rewards”. Although the question of the crime seems obvious, it too was subject to change in the legal and constitutional system of the time and in later historiography. All the parts of the composite sentence were taken to be individual sanctions, even if the crime was committed by a group or a collective body. At the same time, the lower and upper limits of the assigned punishment related to the proven degree of guilt of a specific person, or to be more exact, took into account any aggravating and mitigating circumstances. At the same time, it was clear that pardons were used as counterweights to punishment, and last but not least, rewards were made to people standing on the opposite side of the imaginary barrier – for showing loyalty, active assistance or faithful service. At the same time, such reward was not as clearly defined in the legal system of the time as was the case of punishment. Although early modern elites also tried to justify it, its nature was on the whole political and was dependent on the will and intentions of the head of society. Even so, it was directly related to the punishment and often mirrored it.

Keywords: Estates Uprising, Habsburg monarchy, Ladislaus Velen of Žerotín, Charles of Liechtenstein, Albrecht of Wallenstein, crime and punishment

Wstęp: Zbrodnia i kara, kara i nagroda

Znana powieść Fiodora Michajłowicza Dostojewskiego *Zbrodnia i kara* z pewnością nie jest traktatem prawnokarnym. Zajmuje się jednak kwestią zbrodni i kary jako stałą antropologiczną, jako przejawem ludzkiego zachowania, analizą psychologii jednostki i zachowania społeczno-psychologicznego społeczeństwa jako całości. I aczkolwiek nie pojawia się to w tytule, to w książce – oprócz zbrodni i kary – została także ukryta zasada przyznawania nagrody, choć ostatecznie w innej postaci niż ta, z jaką Raskolnikow pierwotnie wkracza na płaszczyznę zbrodni².

Powstanie stanowe z lat 1618–1620, czy też w szerszym rozumieniu 1620–1636, można postrzegać jako całościowy „zbrodni i kar”, a także „zbrodni i nagród”³. Choć kwestia zbrodni wydaje się czymś oczywistym, to także ona w ówczesnym systemie prawnym i konstytucyjnym oraz

-
- 2 Фёдор Михайлович Достоевский, *Преступление и наказание* (Москва: Русский вестник, 1866). Użyto tłumaczenia na język czeski: Fedor Michajlovič Dostojevskij, *Zločin a trest* (Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960).
 - 3 Istnieje już spora literatura opisująca przebieg powstania stanów na Morawach: František Dvorský, *Albrecht z Valdštejna až na konec r. 1621* (Praha: Nákl. České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1892); Jan Tenora, *Apologie kardinála Dietrichštejna z r. 1619* (Brno: nákladem vlastním, 1909); František Hrubý, „Nové příspěvky k historii bitvy na Bílé hoře”, *Český časopis historický* 27 (1921): 277–288; František Hrubý, „Pád českého povstání na Moravě roku 1620”, *Český časopis historický* 29 (1923): 71–120; Jaroslav Prokeš, „Několik příspěvků k moravským dějinám po bitvě na Bílé hoře”, *Časopis Matice moravské* 48 (1924): 63–124; František Hrubý, *Ladislav Velen ze Žerotína* (Praha: Historický klub, 1930); Vlasta Fialová, *Jan Adam z Víckova. Moravský emigrant a vůdce Valachů 1620–1628* (Brno: Moravský legionář, 1935); Otakar Odložilík, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636* (Praha: Melantrich, 1936); František Hrubý, *K boji o Jana Sarkandra* (Brno: nákladem vlastním, 1940); *idem*, *Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda* (Praha: nákladem vlastním, 1940); Sáša Dušková, *Tak zvaný kopiář a jiné písemnosti moravských direktorů. Studie diplomatická* (Brno: netištěná doktorská/rigorózní práce, FF MU, 1946); František Dostál, *Valašská povstání za třicetileté války (1621–1644)* (Praha: Naše vojsko, 1956); Vladimír Burian, „Účast Brna na českém povstání a jeho potrestání”, *Brno v minulosti a dnes* 6 (1964): 87–117; Josef Polišenský, „Válka o Mikulov v letech 1619–1620”, *Jižní Morava* 8 (1972): 30–44; Josef Válka, „Morava ve stavovské konfederaci r. 1619. (Pokus o vytvoření paralelních církevních a politických struktur v Čechách a na Moravě)”, *Folia historica bohemica* 10 (1986): 333–349; Josef Janáček, *Valdštejnova pomsta* (Praha: Československý spisovatel, 1992); František Matějek, *Morava za třicetileté války* (Praha: Historický ústav AV ČR, 1992). Podstawową edycją źródeł, opowiadającą o przebiegu powstania stanów na Morawach, jest wciąż stare wydanie Christiana d’Elverta: *Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreißigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im siebzehnten Jahrhundert*, ed. Christian d’Elvert (Brünn: Nitsch, 1867) i nowsze wydanie autorstwa Libuše Urbánkovéj: *Povstání na Moravě v roce 1619. Z korespondence moravských direktorů*, ed. Libuše Urbánková-Hrubá (Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1979).

w późniejszej historiografii podlegała zmianom⁴. W dokumentach dyplomatycznych powstałych bezpośrednio po defenestracji praskiej i wysyłanych z kancelarii cesarskiej we wszystkie strony świata – ich adresatami byli przede wszystkim elektorzy i książęta cesarscy wyznania katolickiego, luterńskiego i kalwińskiego – była przedstawiana jako jednorazowe przestępstwo o charakterze karno-prawnym, w ówczesnej terminologii prawnej określane jako „atentat”⁵. Kolejne wydarzenia zwiłokrotniły to jednorazowe przestępstwo, w wyniku czego oprócz defenestracji objęło ono także działania dyrektoriatu przeciwko cesarzowi, wypędzenie jezuitów i dalsze kroki podejmowane przeciwko katolikom, konfiskatę majątków przedstawicieli partii procesarskiej, podpisanie konfederacji stanowej, a przede wszystkim późniejsze usunięcie cesarza z tronu czeskiego i zastąpienie go elektorem Palatynatu Fryderykiem V Wittelsbachem; wówczas zaczęto używać pojęcia *Rebellion* lub bardziej ogólnego określenia *crimen laesae maiestatis*⁶, czyli „zbrodnia obrazy majestatu”⁷.

Odniesienie do powstania powyższego pojęcia prawnego miało zasadniczy wpływ na zdefiniowanie odpowiedniej kary, powszechnej praktycznie we wszystkich ówczesnych europejskich systemach prawnych. Była to sankcja złożona, która w najcięższych przypadkach (w przypadku „arcybuntowników”) obejmowała karę śmierci, czasem wydalenie

4 Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (dalej: HHStA Wien), Böhmische Akten.

5 Termin „atentat” znajduje się w korespondencji dyplomatycznej cesarza Macieja Habsburga z elektorami Świętego Cesarstwa Rzymskiego z okresu tuż po 23 maja 1618 r. i jest używany w odniesieniu do brutalnego aktu defenestracji. HHStA Wien, Böhmische Akten.

6 Ten czyn przestępczy znany był już we wczesnym średniowieczu, nawiązywał do starszych rzymskich instytucji prawnych i, jak wspomniano, za to wykroczenie już wówczas groziła między innymi konfiskata mienia. Później w związku z konfiskatami został uwzględniony w praktycznie wszystkich średniowiecznych i wczesnonowożytnych kodeksach prawnych, w tym także we wzmiankowanym kodeksie Karola V z 1555 r. *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, red. Adalbert Erler, Ekkerhard Kaufmann, Bd. 1 (Berlin: Schmidt, 1971). Hasło „Crimen laesae maiestatis”, 648–650; hasło „Vermögensentziehung”, Bd. 5, 779–790; *Wörterbuch der älteren deutschen Rechtsprache*, red. Günther Dickel, Heino Speer, Bd. 7 (Weimar: H. Böhlau Nachfolger, 1971–1983), 1223–1224 (hasło: „Konfiskation”).

7 Dotyczyło to na przykład Bogusława ze Šlejvic, Christopha Schreinera czy Krzysztofa i Bogusława Kořenów. „Bericht der Böhmischen Kammer de dato in Prag am 16ten May Ao. 1629 den Todtfall des Ulrichen Hrobischizky, und die von dem Kaiser-Richter zu Saz, ob Crimen Rebellionis, eingezogene zwey Lehengütl, Kořenów Fünfhundten, und Wrutekh betreffen [...]”. Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv Wien (dalej HKA Wien), Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 334, fol. 223v.

z kraju, następnie konfiskatę majątku⁸. W przypadku osób, które jedynie częściowo uczestniczyły w powstaniu, przewidywano zamianę kary konfiskaty na karę pieniężną⁹.

Wszystkie elementy kary złożonej były postrzegane jako sankcje indywidualne, stosowane „na nazwisko” (w przypadku nieobecności skazanego na szubienicy wieszano tabliczkę z nazwiskiem), nawet jeśli przestępstwo zostało popełnione przez grupę osób (grupa radykałów dokonująca defenestracji) lub przez organ zbiorowy (dyrektoriat stanowy). Dolna i górna granica nałożonej kary odnosiła się przy tym do udowodnionego stopnia winy konkretnej osoby, ewentualnie uwzględnienia okoliczności obciążających i łagodzących (ucieczka przed sprawiedliwością versus obietnica przyszłej lojalności). Jednocześnie było rzeczą oczywistą, że jako przeciwwagę dla kary wykorzystywano ulaskawienia i – co nie mniej ważne – nagrody, przyznawane osobom stojącym po przeciwnej stronie wyimaginowanej bariery za okazanie lojalności, aktywną pomoc czy wierną służbę. Jednocześnie wspomniana nagroda nie była w ówczesnym systemie prawnym zdefiniowana tak jednoznacznie, jak to miało miejsce w przypadku kary. Choć elity w epoce wczesnonowożytnej również starały się ją udowodnić, to miała raczej charakter polityczny i była uzależniona od woli oraz zamiaru osoby stojącej na czele społeczności (starosty krajowego, przewodniczącego dyrektoriatu, cesarza). Mimo to bezpośrednio wiązała się z karą i często ją odzwierciedlała¹⁰.

Žerotín

Decyduje o karze i nagrodzie

Arystokrata Władysław Welen z Žerotína, wyznawca braci czeskich, w odróżnieniu od swojego krewnego Karola Starszego nie prowadził ekscytującego i barwnego stylu życia, niemniej jednak przewyższał go

8 W pewnym stopniu dotyczyło to również Gabriela Bethlena po jego pierwszej kampanii. František Hrubý, „Bethlen Gabor a česká emigrace 1622-1623”, *Český časopis historický* 41 (1935): 566–572; László Kontler, *Dějiny Maďarska* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001), 153–155.

9 Tomáš Knoz, „Finanční aspekty pobělohorských konfiskací”, *Český časopis historický* 100 (2002): 774–814.

10 *Idem*, „Die Konfiskationen nach 1620 in (erb)länderübergreifender Perspektive. The sen zu Wirkungen, Aspekten und Prinzipien des Konfiskationsprozesses”, w *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismus*, ed. Petr Maťa, Thomas Winkelbauer (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2006), 99–131.

radykałizmem politycznym¹¹. Žerotín, w przeciwieństwie do Thurna, Schlicka, Colonnny von Fels czy Budovca nie był wśród tych, którzy karali, a następnie zostali ukarani, jak to miało miejsce w przypadku defenestracji praskiej. Dopuszczał się jednak analogicznego czynu w odniesieniu do „brneńskiej rewolty” (między innymi poprzez uwięzienie namiestnika cesarskiego Dietrichsteina), dlatego też wymierzono mu porównywalną karę. Władysław Welen z Žerotína w pierwszej fazie powstania stanowego na Morawach oficjalnie nie wszedł w skład dyrektoriatu, stanął jedynie na czele wojsk stanowych jako starosta krajowy. Mimo to był postrzegany jako jego *spiritus agens*. W praktyce decydował on o wszystkich karach, które dotyczyły osób niełojalnych wobec dyrektoriatu stanowego, mimo że nałożenie tych kar było oficjalnie prezentowane jako decyzja zbiorowa, zarówno korporacyjnego dyrektoriatu, jak i całego sejmku¹².

Po zakulisowych negocjacjach w pierwszej kolejności zadecydowano o ukaraniu instytucji i osób postrzeganych jako oczywiści wrogowie powstania i aktywnie mu się sprzeciwiający. Przy tym za decydujący czyn karalny uważano odmowę stawienia się przed dyrektoriatem i złożenia mu przysięgi, czyli odmowę wykonania rytualnego aktu, który był analogiczny do złożenia hołdu monarsze i który miał dowodzić suwerenności morawskich stanów jako „monarchy zbiorowego”. Był to również powód, dla którego Žerotín i jego dyrektorky definiowali karę dla zwolenników cesarza jako *crimen laesae maiestatis*. W 1620 r., po wyborze Fryderyka V Wittelsbacha na króla Czech, Władysław Welen objął urząd starosty krajowego na Morawach, natomiast dyrektoriat został przekształcony w regularny rząd krajowy¹³.

Zostaje ukarany

Praktycznie natychmiast po klęsce powstania stanowego wielu byłych radykałów morawskich, łącznie z Władysławem Welenem z Žerotína, za pomocą pośredników próbowało prosić cesarza Ferdynanda II o ułaskawienie. Władysław Welen rzekomo zaoferował cesarzowi nawet swoje usługi wojskowe. Tymczasem monarcha najwyraźniej postanowił wykorzystać sytuację do precedensowego ukarania powstania stanowego. Stąd też główni rebelianci – *Hauptrebellen* – pomimo ewentualnego wyznania swoich win (co zresztą w pewnym momencie uczynił także Władysław Welen z Žerotína) mieli małą szansę na jakąkolwiek łaskę,

11 Hrubý, *Ladislav Velen ze Žerotína*.

12 Matějček, *Morava za třicetileté války; Povstání na Moravě v roce 1619*.

13 *Ibidem*.

choćby w formie częściowej konfiskaty lub możliwości ułaskawienia w przyszłości.

Przedstawiciele radykalnego skrzydła, przede wszystkim Władysław Welen z Žerotína i Henryk Maciej z Thurnu, zaczęli w pośpiechu opuszczać kraj. Tym samym w oczach cesarza popełniali kolejne poważne przestępstwo, za jakie uważano polityczną ucieczkę z kraju. Emigracja z punktu widzenia stronników cesarza potwierdzała popełnienie przestępstwa przeciwko majestatowi cesarskiemu¹⁴. W związku z tym zaczęto przygotowywać dekret, zgodnie z którym wszyscy emigranci, którzy wcześniej politycznie lub militarnie występowali przeciwko cesarzowi, mieli być automatycznie skazani na karę śmierci, a ich majątek miał zostać skonfiskowany. Dotyczyło to wielu osób: oprócz Władysława Welena z Žerotína także Viléma z Roupova, Jana Krzysztofa Pergara z Pergu, Václava Bítovskiego, Kryštofa Karola Sedlnického z Choltic, Hanuša Bruntálskiego z Vrbna, Václava Pražmy z Bílkova, Jana Adama z Víckova, Jana Bernarda z Kunovic, Hartmana i Ondřeja z Puchheimu, Jerzego Ehrenreicha z Roggendorfu, Jana Schellendorfa i Jerzego Ehrenberga¹⁵.

Dlatego też Władysław Welen z Žerotína został zaocznie skazany na karę śmierci. Kara majątkowa w jego przypadku była szczególnie wysoka, ponieważ jego majątek Břeclav w południowo-wschodniej części Moraw i posiadłości Moravská Třebová, Tatenice i Zábřeh na ich północno-zachodnim krańcu tworzyły razem jedną z największych posiadłości ziemskich w kraju. Tylko dziesięć dominiów miało ponad 1000 poddanych, ale mieszkało w nich stosunkowo dużo poddanych, ponad 15% całej ludności kraju. Co więcej, majątki te należały nie tylko do najbogatszych, ale także do najbardziej wpływowych politycznie morawskich szlachciców, którzy prawdopodobnie nieprzypadkowo stali na czele dwóch przeciwstawnych obozów wyznaniowych; mowa tu z jednej strony o radykalnym przywódcy niekatolickich stanów w kraju Władysławie Welenie z Žerotína, a z drugiej o nawróconym i jednocześnie niedawno mianowanym księciu opawskim Karolu z Liechtensteinu, który po 1620 r.

14 Po powstaniu stanowym emigracja była traktowana jako kolejna obraza majestatu, czyli dalsze przestępstwo. Czym innym była przymusowa emigracja po wydaniu odnowionej ustawy krajowej i towarzyszących jej postanowień kontrreformacyjnych. Na początku lat 20. za podobną przymusową emigrację można uważać wygnanie anabaptystów i duchownych Jednoty braci czeskich, którzy już wówczas podlegali podobnym normom jak później szlachcice. Otakar Odložilík, *Z korespondence pobělohorské emigrace z let 1621–1624* (Praha: Nákladem Královské české společnosti nauk, 1933); *idem*, „Ze zápasů pobělohorské emigrace”, *Časopis Matice moravské* 56 (1932): 1–58, 369–388; 57 (1933): 59–157.

15 Matějek, *Morava za třicetileté války*, 27–28.

był również najpoważniejszym kandydatem do uzyskania skonfiskowanego majątku Władysława Welena¹⁶.

Liechtenstein

Zostaje ukarany

Karol I Liechtenstein był jedną z najważniejszych osób, których dotknęły kary stanowe na Morawach¹⁷. W odniesieniu do polityki dworu cesarskiego i polityki stanowej na Morawach kontynuował wielowiekową tradycję swojego rodu i sam od najmłodszych lat był w nią zaangażowany. Na przełomie XVI i XVII w. kariera Liechtensteina w ramach reprezentacji stanowej osiągnęła najwyższy możliwy szczyt – został wówczas namiestnikiem Moraw i piastował tę funkcję w latach 1604–1607. Po powołaniu w skład tajnej rady cesarskiej, mianowaniu najwyższym czeskim ochmistrem i księciem opawskim, co nastąpiło w nagrodę za poparcie Macieja Habsburga, jego ambicje polityczne zaczęły zmierzać w nieco innym kierunku¹⁸.

16 Evelin Oberhammer, „Viel ansehnliche Stuck und Güeter. Die Entwicklung des fürstlichen Herrschaftsbesitzes”, w *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*, ed. Evelin Oberhammer (Wien–München: Verlag für Geschichte und Politik, 1990), 40. Por. František Matějka, „Bílá hora a moravská feudální společnost”, *Československý časopis historický* 22 (1974): 85, 90–92.

17 Osobowość Karola z Liechtensteinu jest jedną z najczęściej śledzonych postaci w Europie Środkowej w okresie Białej Góry, a to samo dotyczy książęcego rodu Liechtensteinów. Jednak wciąż nie ma nowoczesnej, kompleksowej biografii tej osobowości. Bibliografia dotycząca Liechtensteina i Liechtensteinów została podsumowana po raz ostatni: Tomáš Knoz, Markéta Peřestá, „Haus und Fürstentum Liechtenstein. Auswahlbibliographie”, *Studia historica Brunensia* 64/1 (2017): 319–405.

18 O roli Karola Liechtensteina w sprawowaniu urzędu gubernatora prowincji Morawy po raz ostatni Tomáš Knoz, „Die Rolle Karls I. von Liechtenstein bei den Konfiskationen nach der Schlacht am Weissen Berg”, *Studia historica Brunensia* 64/1 (2017): 123–171. Por. także Thomas Winkelbauer, „Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice”. Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin”, w *Kultury na hranicích*, ed. Andrea Komlosy, Václav Bůžek, František Svátek (Waidhofen–Wien: Promedia, 1995), 215–218; *idem*, „Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen und österreichischen Ländern um 1600”, w *Nový Mars Moravicus, aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, ed. Bronislav Chocholáč, Libor Jan, Tomáš Knoz (Brno: Matices moravská, 1999), 431; *idem*, „Karl von Liechtenstein und das „Prager Blutgericht” vom 21. Juni 1621 als tschechischer Erinnerungsort im Spiegel der Historiographie”, w *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern* (Vaduz: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2012), 51–71.

Wybuch powstania stanowego zastał go w Brnie i istniało zagrożenie, że albo będzie musiał pójść na kompromis z powstańcami, albo zostanie przez nich wtrącony do więzienia¹⁹. W odpowiednim momencie udało mu się jednak uciec do Wiednia. Morawskie stany w porównaniu z Wallensteinem nieco później zadecydowały o ukaraniu go konfiskatą i wydaleniem z kraju, ale nie wynikało to ani z przemyślanej taktyki politycznej, ani z procedury prawnej²⁰. Różnił się także akt ostarzenia. Opawskiego księcia obwiniano „jedynie” o to, że opuścił kraj, nie stawiał się przed powstańczym sejmem krajowym, nie przystąpił do konfederacji i nie złożył wymaganej przysięgi. Stąd też jego posiadłości, zgodnie z decyzją stanów czeskich z 1620 r. miały zostać oddane krajowi (czes. *k ruce zemi*)²¹. Nie planowano ich ani sprzedać, ani komuś przekazać, ale miały pozostać własnością wszystkich (w tym momencie) trzech stanów krajowych – i służyć do sfinansowania kolejnej fazy powstania. Konieczne było „tylko” znalezienie odpowiednio oddanych i kompetentnych administratorów dla poszczególnych liechtensteińskich majątków²².

19 Tomáš Knoz, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty* (Brno: Matices moravská, 2001). Tezy dotyczące istotnych aspektów i zasad procesu konfiskaty. Mimo to obecne badania zostały poszerzone pod względem heurystycznym i metodologicznym. W dziedzinie źródeł autor stara się porównać następujące grupy źródeł: źródła z kancelarii wojewody Dietrichsteina na Morawach, które są przechowywane w Morawskim Archiwum Wojewódzkim (zwłaszcza archiwum rodzinne Dietrichsteinów, materiały dotyczące administracji Moraw), dokumenty dotyczące administracji Królestwa Czech i ziem przyłączonych z proveniencji czeskiej kancelarii i czeskiej izby sądowej w Archiwum Narodowym w Pradze (zwłaszcza: Česká dvorská komora – ČDK; Stará manipulace, dokumenty dotyczące Liechtensteinów i innych rodów szlacheckich), dokumenty z Cesarskiej Izby Sądowej z obszernym materiałem na temat działalności Karola I Liechtensteina w Liechtensteinie.

20 Liechtensteinowi zaproponowano, aby sprzedał swoje morawskie posiadłości w określonym terminie, a następnie opuścił kraj. Odpowiedni artykuł wydany na kongresie w Ołomuńcu w dniu św. Wita w 1620 r. został już bezpośrednio nazwany „W sprawie księcia Lichtensteina”: „Poněvadž kněze a vladaře domu Lichtenštejnskýho, do země se vždy navrátiti a k Confederatii naši přísahy vykonati nechce, sněmovní pak naše snešení, jakož obzvláště ta, kteráž při sněmích generálních na hradě pražském se stala, to zjevně vyměřují, kdožby k Confederaci přísahy vykonati nechtěl, aby mu statkové jeho k ruce zemi pobrány byly, z té příčiny, poněvadž dotčené kníže při druhé straně zůstává, a tam se proti nám potřebovati dá, na tom jsme se všichni tři stavové Markrabství tohoto společně snesli, aby všickni a všelijací statkové jeho v zemi této k dobrému země obráceny byly. A kteřížby se k ruce všech stavův, v dotčené statky uvázali...” Moravský zemský archiv (dalej: MZA) Brno, A 3, Stavovské rukopisy, Památky sněmovní sv. 7, fol. 212v–213. Jiří David, *Moravské zemské sněmy v třicetileté válce* (Brno: niepublikowana praca licencjacka w archiwum Uniwersytetu Masaryka w Brnie, 2003), 13–15.

21 Knoz, *Die Rolle Karls I. von Liechtenstein*, 132–133.

22 „Strany těch, kteříž se zjevně za nepřáteli této postavují, i jiným, kteříž předešlými snešení až posavad dosti nečiní, a na díle nemocí, i jinými výmluvami se zastírají: Jakož při minulém sjezdu obecním ve čtvrtek po sv. Filipu a Jakubu léta přítomného

Jednak zanim jeszcze dobra zwolenników stronnictwa cesarza zostały faktycznie skonfiskowane i przekazane nowym nabywcom, karta się odwróciła i zamiast finalizacji konfiskat rozpoczęto proces restytucji²³.

Zostaje nagrodzony

W przypadku Karola I Liechtensteina reintrodukcję i restytucję można uznać za formę nagrody, która została przyznana automatycznie poprzez uchylenie rozporządzenia dyrektoriatu stanów i sejmu krajowego z czasów powstania. W przypadku gdyby cesarz wątpił w jego lojalność i pomoc podczas powstania, po prostu zadecydowałby o wprowadzeniu wyjątku od tej restytucji²⁴.

Restytucje stanowiły tylko jedną z form, za pomocą których cesarz Ferdynand wynagrodził lojalność Karola w czasie rebelii. Przede wszystkim nadał mu majątki w północno-wschodnich Morawach, które do tej pory należały do jednej z czołowych postaci powstania morawskiego, Władysława Weleny z Žerotína. Prawdopodobnie było to działanie z premedytacją. Z punktu widzenia cesarza było rzeczą korzystną, aby majątki dotychczas należące do najbogatszego przedstawiciela opozycji niekatolickiej trafiły w ręce najbogatszego przedstawiciela stronnictwa

1619 zde v městě Brně držaném Albrecht Eusebius z Waldštejna a Adam Lev Lycek z Rýzmburka, a Jiří z Náchoda, a Wilím Bravantský pro jejich na zemi a vlasti svou zrazení, i jiné zlé a nešlechtné praktyky, z země vypovědění jsou, aby statkové jejich k ruce náš stavův a obyvatelův pobrány a k dobrému země obráceny byly, zavřino jest, i nyní toho při témž předešlém zavření a zůstavení zanecháváme. Jakož také kníže Karel z Lichtenštejna i jiní mnozí z obyvatelův, mající reverse od sebe dáti, aneb před pány direktory, kteříž než jsme se při dotčeném předešlém sjezdu v moc dali se postaviti, toho jsou neučinili, a dosavad ani k tomu nynějšímu sjezdu, jak prve, tak i nyní nemocmi (ješto se o některých jináče ví) a jinými planými, a jalovými výmluvami se zastírajíce mezi nás se nedostavují. Ty a takové tehdy všechny, kteréžby od času sjezdu tohoto na čtyřech nedělích pořád zběhlých, před pány direktory se nepostavili, a majíce od nich jaké se jest sjednocení a spolčení, mezi Královstvím českým a zeměmi k němu přivtělenými, stalo sobě předneseno, kteráž sjednocení že jí schvalují a vedle něho s námi zároveň stáli, a jako za jednoho člověka býti chtějí se přihlásiti, rukou vlastní se podepsati, a tak tomuto našemu jednomyslnému snešení zadosti učiniti nechtěli. Týmž způsobem, jako nahoře psané osoby ven z země této na budoucí věčné časy vypovídáme a nařizujeme, aby páni direktorové, u jednoho a každého takového protivníka a nepřítelce vlasti statek jménem a k ruce naší se uvázali, jej prodali a peníze k dobrému obrátili. Zdeňka Žampacha pak, a Jana staršího Kavku z Říčan pro jejich tolikéž se zpronevěření, a nad zemí zrození, ano i pohrůzek činění a na obeslání pánův direktorův se nepostavení, touž měrou z země vypovídáme, a statků jich k ruce naší a k dobrému země obracujeme". Moravský zemský archiv Brno (dalej: MZA Brno), A 3, Stavovské rukopisy, Památky sněmovní, tom 7, fol. 152v–155.

23 Knoz, *Pobělohorské konfiskace*, 123–128.

24 *Ibidem*, 132–135.

prohasburskiego. W ten sposób Ferdynand II mógł pośrednio zadeklarować, że lojalność, wierność w polityce i jedność w wierze są w jego oczach nie tylko ważnymi cnotami chrześcijańskimi, ale także odpowiednim artykułem handlowym²⁵.

Władysław Welen z Žerotína stracił swój majątek i nie pomogły nawet próby mediacji czy zaoferowanie przyszłej służby cesarzowi. W ten sposób na rzecz skarbcza cesarskiego przeszły duże posiadłości; później Ferdynand II mógł przekazać majątek w nagrodę – jako mniej więcej jednolitą całość – jedynie komuś ze swych najważniejszych współgrajczy, wśród których wyróżniał się właśnie Karol I Liechtenstein. Zasługi Liechtensteina uznano za tak ogromne i jednoznaczne, że nawet komisja taksacyjna nie zdołała należycie wycenić realnego majątku, stąd też jego wartość w ogóle nie została odnotowana w dokumentach finansowych procesu konfiskacyjnego²⁶.

Decyduje o karze i nagrodzie

Inną formą wynagrodzenia było powołanie na stanowisko przewodniczącego komisji egzekucyjnej, a później także na stanowisko namiestnika Królestwa Czeskiego, jak również korzyści wynikające z pełnienia tej funkcji. „Czeska misja”²⁷ Karola I Liechtensteina rozpoczęła się w 1621 r. wraz z mianowaniem go na przewodniczącego w procesie karnym przeciwko rebeliantom; natomiast w styczniu 1622 r. powołano go na urząd królewskiego namiestnika²⁸. Karol I Liechtenstein dzięki

25 MZA Brno, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, nr. 407, kart. 136, marzec 1622. Barbora Roztomilá, *Lichtenštejnové jako nabyvatelé žerotínských konfiskátů po roce 1620* (Brno: niepublikowana praca licencjacka w archiwum Uniwersytetu Masaryka w Brnie, 2017).

26 MZA Brno, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, nr. 407, Cesarz Ferdynand II przekazuje majątek Moravská Třebová i inne posiadłości Władysława Welena z Žerotína księciu Karolowi z Liechtensteinu, 5 marzec 1622, *O konfiskovaných statcích na Moravě*, ed. Jindřich Slovák (Brno: Nákladem Vydavatelství Družstva Moravsko-slezské Revue, 1919); *Moravský konfiskační protokol z r. 1623*, ed. Jindřich Slovák (Kroměříž: nákladem vlastním, 1920); Christoph Maria Merki, „Lichtenštejnské majetky a práva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od pozdního středověku až do 20. století”, w Christoph Maria Merki, Josef Löffler, *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století. Majetky, práva, správa*, tłum. Jiří Knap, Pavel Mašarák (Vaduz: Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Liechtenstein 2016), 13–144.

27 Archiwista Franz Wilhelm, który w przeszłości porządkował dokumenty z archiwum rodzinnego Liechtensteinów, użył terminu „misja” w tytułach kilku rozdziałów, które zawierały informacje o życiu Karola I Liechtensteina: *Misja na Morawy 1604, Misja do armii cesarskiej 1620, Misja czeska 1621* itp. Liechtenstein. The Pricely Collections. Hausarchiv Liechtenstein (HAL), Familienarchiv (FA). Kart. 480.

28 HAL Wien, FA, Kart. 480, 1622 Jänner 17., Statthalter in Böhmen.

swoim osobistym ambicjom i ówczesnym uwarunkowaniom mógł nadać temu urzędowi nowy wymiar. Został wyniesiony ponad innych „najwyższych urzędników krajowych”, między innymi także dzięki temu, że w 1620 r. otrzymał od cesarza tytuł książęcy; to posunięcie cesarza – biorąc pod uwagę okoliczności pierwotnej nominacji w 1608 r. – mogło budzić wątpliwości. Czasem można się spotkać z opinią, że Karol rzekomo rywalizował o urząd namiestnika Czech z kardynałem Dietrichsteinem, jednak w źródłach archiwalnych o tej walce konkurencyjnej nie ma bezpośrednich wzmianek, gdyż ich rywalizacja trwała także w kolejnych latach²⁹.

W mandacie udzielonym Karolowi I Liechtensteinowi przez cesarza Ferdynanda II, zgodnie z przyjętą retoryką, nawiązuje się do jego zasług w przeszłości na rzecz poprzedników Ferdynanda II na cesarskim tronie i jego samego. Jednocześnie przypomina się, że faktycznie zaraz po klęsce powstańców na Białej Górze³⁰ sprawował władzę administracyjną w Królestwie Czeskim. Prawdopodobnie jako przewodniczący prowadził proces przeciwko rebeliantom, którego kulminacją było przewodnictwo podczas egzekucji w 1621 r. na Rynku Staromiejskim w Pradze. Jeśli chodzi o kompetencje, o których mowa powyżej, to zostały one w mandacie jednoznacznie określone³¹. Liechtenstein miał pełne prawo podejmować decyzje w imieniu cesarza Ferdynanda II, jedynie z tym wyjątkiem, że nie wolno mu było odbiegać od ogólnie przyjętej polityki monarchy. Kompetencje Liechtensteina podzielono na trzy czy też cztery dziedziny: sprawował najwyższe funkcje wykonawcze, był najwyższym dowódcą wojskowym, najwyższym urzędnikiem w sferze wymiaru sprawiedliwości i – co nie mniej ważne – także w dziedzinie administracji finansowej³².

29 Tomáš Knoz, *Liechtenstein, Dietrichstein, Wallenstein – drei Wege zum Erfolg*, w *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der böhmischen Krone*, ed. Marek Vařeka, Aleš Zářický (Ostrava: Univerzita Ostrava; Vaduz: Liechtensteinisches LandesMuseum, 2013), 119–146.

30 W szerszym kontekście Josef Petráň, „Na téma mýtu Bílé hory”, w *Traditio et cultus. Miscellanea historica bohemia Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi, ab eius college amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, red. Zdeňka Hledíková (Praha: Karolinum, 1993), 141–162; Jan Rychlík, „Bitva na Bílé hoře a mýtus o třistaleté porobě (transformace mýtu v dějinném vývoji)”, w *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 20.-21.10.2001*, red. Blanka Rabušicová (Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2001), 85–94; także Marie Koldinská, „Bělohorský mýtus v českém historickém povědomí 20. století”, w *Per saecula ad tempora nostra: sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, red. Jiří Mikulec, Miloslav Polívka, t. 2 (Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2007), 934–939.

31 HAL Wien, FA, Kart. 480, Präsidenschaft im Prozess gegen Rebellen.

32 HAL Wien, Urkunden, Wien, 1622, Januar, 7.

Inną kwestią pozostawało to, w jakim stopniu Karol I Liechtenstein mógł w następnym okresie faktycznie wykorzystywać uprawnienia wynikające z mandatu; czy też na ile Ferdynand II i jego wiedeńscy urzędnicy ingerowali – podobnie jak na Morawach i w innych krajach monarchii – w sprawowanie urzędu przez namiestnika.

Także na Morawach książę Karol I Liechtenstein do pewnego stopnia był współorganizatorem pobiałogórskich konfiskat. Już w kwietniu 1621 r., czyli prawie rok przed oficjalnym mianowaniem Liechtensteina na namiestnika Czech, cesarz w specjalnym piśmie poinformował go o nowej funkcji Dietrichsteina. Jednocześnie wezwał obu urzędników do skoordynowania swoich działań w zakresie zarządzania obydwoma krajami oraz ukarania rebelii. Ich komunikacja miała polegać na wzajemnym informowaniu się o wszelkich wydawanych rozporządzeniach. Następnie Dietrichstein zwrócił się do Liechtensteina z prośbą o współpracę przy ukaraniu morawskich powstańców³³.

Okres, w którym Karol I Liechtenstein decydował o karze i nagrodzie, trwał w pierwszej fazie do około 1624 r., a w drugiej fazie – do 1627 r. W zasadzie w pierwszym przypadku kończył się wydaniem odnowionej ustawy krajowej, a w drugim śmiercią Liechtensteina³⁴.

Zostaje ukarany

Krótko przed śmiercią Karola I Liechtensteina w 1627 r. wszczęto przeciwko niemu proces w związku z podejrzeniem, że wykorzystując w procesie konfiskacyjnym tzw. „długą monetę”, wzbogacił się nie tylko kosztem poszkodowanych osób, ale przede wszystkim kosztem państwa³⁵.

33 Według niektórych historyków kardynał Dietrichstein starał się o urząd gubernatora w Czechach. Preferowany był jednak wspomniany wcześniej książę Karol z Liechtensteinu. W szerszym kontekście sytuacji związanej z objęciem przez Dietrichsteina urzędu gubernatora Moraw Pavel Balcárek, *Kardinál František z Ditrichštejna (1570-1636)* (Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1990), 55–57.

34 Po śmierci Karola Liechtensteina podjęto decyzję o rewizji niektórych etapów konfiskaty. Jednym z powodów było to, że zgłosiło się wiele osób powołujących się na negocjacje z księciem Liechtensteinu, których nikt nie mógł wówczas wiarygodnie potwierdzić.

35 Na temat procesu przeciwko Karolowi i Karolowi Eusebiuszowi von Liechtenstein por. Herbert Haupt, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611-1684*, ed. Johann Kräffner (München–Berlin–London–New York: Prestel, 2007), 141–145: rozdział *Liechtenstein Prozes und Generalabsoluturium vom 15. Mai 1655*; HAL Wien, FA, Kart. 503, 1627-1650, Ausgleich mit dem Fiscis. Vorgehen desselben gegen Fürst Karl u. dessen Erben.

Wallenstein

Zostaje ukarany

Niektóre uwarunkowania predysponowały Albrechta Wallensteina do analogicznej kariery, jak to miało miejsce w przypadku Karola I Liechtensteina. Obaj należeli do starych rodów szlacheckich przekraczających granice jednego kraju; obaj wywodzili się z rodów, które w XVI w. opowiedziały się po stronie reformacji, a nawet należały do wiodących sił reformacji politycznej. Obydwa rody, a raczej ich czołowi przedstawiciele w okresie poprzedzającym kryzys związany z bitwą na Białej Górze, powiększyły swoje majątki i wspinały się coraz wyżej na drabinie społecznej, między innymi także dzięki konwersji religijnej (przejście na katolicyzm) i politycznej; a w czasach braterskiego sporu poprzez skłanianie się ku zwycięskiemu nurtowi w ramach dynastii rządzącej, ale także poprzez odpowiednią politykę małżeńską³⁶.

36 Tomáš Knoz, „Liechtenstein, Dietrichstein, Wallenstein”, 119–146. Osobowość Albrechta Euzebiusza z Wallenstein jest przedmiotem jeszcze obszerniejszej literatury niż ta dotycząca Liechtensteina. Ponadto jego osobowość wywarła również wpływ na dziedzinę fikcji i dramatu. Wspomnijmy przynajmniej: Friedrich Hurter, *Zur Geschichte Wallensteins* (Schaffhausen: Hurter'sche Buchhandlung, 1855); *idem*, *Wallensteins vier letzte Lebensjahr* (Wien: Verlag Wilhelm Braumüller, 1862); Leopold von Ranke, *Geschichte Wallensteins* (Leipzig: Verlag von Dunker und Humblot, 1869); Anton Gindely, „Jakým způsobem nabyl Albrecht z Valdšteina svých statků a jaké úmysly jej při tom vedly”, *Časopis českého musea* 49 (1875): 304–320; *idem*, *Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625–1630* (Praga: G. Tempsky; Leipzig: G. Freytag, 1886); František Dvorský, *Albrecht z Valdštejna až na konec r. 1621*; Josef Pekař, *Valdštejn 1630–1634. Dějiny valdštejnského spiknutí* (Praha: České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895); wyd. 2 (Praha: Melantrich, 1933); Moritz Ritter, „Das Kontributionssystem Wallensteins”, *Historische Zeitschrift* 19 (1903): 193–249; S. Gorge, „Beiträge zur Geschichte der Konfiskationen nach Albert von Wallenstein und seinen Anhängern”, *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen* 46 (1908): 158–176, 246–264, 357–375; Anton Ernstberger, *Wallenstein als Volkswirt im Herzogtum Friedland* (Reichenberg: Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus, 1929); Heinrich von Srbik, *Wallensteins Ende*, wyd. 2 (Salzburg: Otto Müller Verlag, 1952); Pekka Suvanto, *Wallenstein und seine Anhänger am Wiener Hof zur Zeit des zweiten Generalats 1631–1634* (Helsinki, 1963); Hellmut Diwald, *Wallenstein. Eine Biographie* (Frankfurt/M: Bechtle Verlag, 1969); Golo Mann, *Wallenstein, sein Leben erzählt von Golo Mann* (Frankfurt/M: S. Fischer Verlag GmbH, 1971); Josef Janáček, „Valdštejnův Jičín. Příspěvek k otázce rozvoje vrchnostenských měst v první polovině 17. století”, *Český časopis historický* 25 (1977): 87–100; Josef Svátek, „Dvorská kancelář Valdštejnova Frýdlandského vévodství”, *Studie Muzea Kroměřížska* 83 (1985): 43–96; Josef Janáček, *Valdštejn a jeho doba* (Praha: Svoboda, 1978); Josef Polišenský, „Valdštejnův pád a španělská politika”, *Studia Comeniana et Historica* 17 (1987): 78–93; Josef Janáček, *Valdštejnova pomsta*; Josef Polišenský, Josef Kollmann, *Valdštejn. Ani císař ani král* (Praha: Academia, 1995); Ilja Miecz, „Wallenstein 1634. Mord oder Hinrichtung?”, w *Das Attentat in der Geschichte*, ed. Alexander Demandt

Przyczyną nałożenia pierwszej kary na Albrechta Wallensteina w czasie powstania stanowego była całkowicie niezwykła w tym czasie rozbieżność między jego dotychczasowym statusem prawnym i społecznym w systemie stanowym kraju (dowódca pułku stanowego) a pozycją polityczną (konwertyta i członek dworu cesarskiego). Albrecht Wallenstein nadal więc pozostawał oficerem wojska stanowego na Morawach, które w czasie powstania stanowego miało być lojalne wobec dyrektoriatu, lecz w praktyce jednoznacznie stał po stronie cesarza. Ta niekonsekwencja doprowadziła również do jego brutalnego czynu w Ołomuńcu, w wyniku czego konwersja polityczna Wallensteina przekształciła się w konwersję wojskową – Wallenstein stał się w ten sposób z oficera stanowego oficerem cesarskim, co w oczach dyrektoriatu było postrzegane jako *crimen laese maiestatis*. W związku z tym sejm krajowy praktycznie niemal natychmiast wymierzył Wallensteinowi odpowiednią karę – wydalenie z kraju, pozbawienie wszystkich funkcji stanowych i prerogatyw oraz konfiskata wszelkiego majątku³⁷.

W pewnym sensie nawet cesarz zdawał sobie sprawę z bezprawności czynu Wallensteina w Ołomuńcu i starał się wówczas postępować zgodnie z porządkiem prawnym obowiązującym w jego krajach; zwrócił zabrane przez Wallensteina środki finansowe należące do morawskich stanów i przekazał je morawskiemu sejmowi. Kara, czyli utrata pozycji i majątku, którą Wallenstein musiał ponieść po swojej „zdradzie”, została niewątpliwie w jego oczach zrekompensowana szybką nagrodą od cesarza³⁸.

(Köln–Weimar–Wien: Böhlau, 1996), 143–164; Christoph Kampmann, „Videňský dvůr a Valdštejnův pád. Říšské právo a politická trestní justice v 17. století”, *Folia Historica Bohemica* 19 (1998): 117–146; Josef Kollmann, *Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie 1. generalátu* (Praha: Academia, 1999); *idem*, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631–1634* (Praha: Academia, 2001).

37 „O vypovědění některých osob z země”. „...Pro takové jejich aukladné, neupřímné a lstivé, zlé a škodlivé, obmyslu a přičinění je všechny tři z země této Markrabství Moravského, jakož i Wilima Bravanského z Chobřan Ritmistra, kterýž k tomu zlému předsevzetí netoliko svolával, nežli také i napomáhal na věčnost vypovídáme. Tak aby se z nich žádný někdy do Markrabství Moravského na časy budoucí a věčně nenavracoval, statky pak jejich všelijaké, mohovitě i nemohovitě, kdežby koli zde v zemi, na čem koli zůstávali, aneb doptaný býti mohli, cožby nám o splacení dluhův od nich věřitelův v spravedlivé povinných pozůstalo, nám stavům k ruce obrácíme. A kdybychom koliv osoby jejich dostati mohli, dalšího trestání jich sobě v moci pozůstavujeme”. MZA Brno, A 3, Stavovské rukopisy, Památky sněmovní, sv. 7, fol. 144–150.

38 Josef Janáček podkreśla przede wszystkim aktywność militarną Wallensteina, która zmusiła cesarza do restytucji morawskich posiadłości i funkcji, ponieważ bez jego (lub Buquoya) zwycięstwa nigdy by do tego nie doszło. Nieco mniej zauważane były możliwości, jakie dawał czeskiej szlachcie lojalnej wobec cesarza pobyt w Wiedniu, a tym samym możliwość wywierania osobistej presji na monarchę i ciągłego „przypominania

Zostaje nagrodzony

Nagroda dla Wallensteina również nie różniła się zbyt od nagrody dla Liechtensteina. Złożyły się na nią: 1. restytucja majątku (jego konfiskata była częścią pierwotnej kary), 2. podniesienie do stanu książęcego, 3. podniesienie jego majątku do rangi księstwa, 4. nadanie księstw na Śląsku, 5. nadanie księstw w Rzeszy (Meklemburgia), 6. umożliwienie manipulacji majątkiem i jego pomnażanie, 7. mianowanie na stanowiska i urzędy, które umożliwiły Wallensteinowi awans na drabinie społecznej wbrew posiadanej pierwotnie pozycji społecznej. Tym, co odróżniało nagrodę dla Wallensteina od nagrody dla Liechtensteina, było w pierwszej kolejności przejawiające się zakotwiczeniem przy cesarzu, w drugiej mające charakter bardziej ogólny, co pozwoliło mu przekroczyć granice poszczególnych krajów czeskich i poszczególnych grup krajów.

Liechtenstein był zakotwiczony zasadniczo wyłącznie w Czechach (ze względu na swój urząd) i na Morawach (ze względu na swoje majątki); jego pozycja jako „wicekróla” była wprawdzie bardzo ważna, ale z drugiej strony nieco ograniczona geograficznie. Podczas gdy Liechtenstein restytuował majątki w swoim pierwotnym kraju i tutaj je także pomnażał (Morawy), to swoje urzędy pomnażał w sąsiednim kraju (Czechy). Natomiast Wallenstein restytuował majątki w swoim pierwotnym kraju (Morawy), ale pomnażał je w sąsiednim (Czechy), natomiast swoje urzędy pomnażał bez względu na granice tych krajów. Im bardziej znacząca była jego pozycja, tym bardziej balansował na krawędzi między nagrodą a karą, ponieważ otoczenie cesarza zaczęło dość szybko zauważać, że członkowie nowych klas książęcych zaczynają wykorzystywać swoją nowo zdobytą pozycję dla własnych korzyści i budowania własnych dworów książęcych, a nie dla dobra cesarza i dworu cesarskiego³⁹.

Decyduje o karze i nagrodzie

Kiedy w 1627 r. zmarł Karol I Liechtenstein, Albrechtowi Wallensteinowi powierzono część jego uprawnień wynikających z urzędu czeskiego namiestnika (jednak bez oficjalnego mianowania na ten urząd). Ponieważ

o sobie” lub „bycia na widoku”, jak mógł to zrobić krewny Albrechta von Wallensteina, najwyższy czeski Hofmeister i Purgrave Adam Młodszy z Wallensteina w nieco późniejszym czasie – por. Josef Janáček, *Albrecht z Valdštejna a jeho doba* (Praha: Svoboda, 1978), 177–206; *idem*, *Valdštejnova pomsta*; Matějek, *Morava za třicetileté války*; *Deník renesančního dvora. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633* ed. Marie Koldinská, Petr Maťa (Praha: Argo, 1997).

39 Knoz, *Pobělohorské konfiskace*, 695–699.

jeszcze w tym czasie nie zostały zakończone wszystkie sprawy związane z powstaniem stanowym, przejął także moc decydowania o karze dla uczestników powstania i nagrodzie dla osób, które pomogły cesarzowi pokonać bunt. Po wydaniu odnowionej ustawy krajowej w 1627 r. do pierwotnych przewinień dodano jeszcze karalny czyn „nieutożsamiania się z władcą w wierze”, co przyniosło nową falę kar i nagród. W latach 1627–1630 Albrecht Wallenstein, który stanął na czele zupełnie nowej komisji egzekucyjnej i konfiskacyjnej, musiał rozwiązać łącznie 196 spraw konfiskacyjnych, co wiązało się z odebraniem majątku przestępcom (kara) i przekazaniem go osobom zasłużonym (nagroda). Nic dziwnego, że Wallenstein także tę falę konfiskat wykorzystał do rozbudowy własnego majątku i wzbogacenia członków swojej rodziny i kręgu klienteli. Zatem na tym etapie nagroda była przyznawana nie tyle osobom, które zasłużyły się dla domu habsburskiego, ile raczej tym, którzy zasłużyli się dla rodu Wallensteinów⁴⁰.

Zostaje ukarany

Jednak konfiskatę majątków ogłoszono jeszcze przed śmiercią generalissimusa. Josef Janáček opisuje, jak Wallenstein w obecności podpułkownika Waltera Lesliego przeczytał poprzedniego wieczoru patent cesarza, w którym uznano go za banitę⁴¹. Taki patent automatycznie

40 W sprawie konfiskat ogłoszonych po wypędzeniu duńskiej armii przeciwko szlachcie, która do niej dołączyła (Tomáš Václav Bílek, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* (Praha: Museum Království českého, 1882–1883), CXLIII–CXLVI). Konfiskaty zostały zarządzane listem cesarskim wydanym na Zamku Praskim w dniu 16 lutego 1628 r., który stanowił, że wpływy miały zostać wykorzystane na opłacenie armii cesarskiej. Podobna reakcja nastąpiła ponownie po klęsce kampanii saskiej w Czechach w 1631 r.; ta „podfala” konfiskat została przeprowadzona w Czechach w latach 1632–1634. Konfiskaty w Czechach były tym razem (przed jego pierwszym zwolnieniem) bezpośrednio w gestii Albrechta Wallensteina, który nie był już największym nabywcą i nie musiał już pozostawiać roli wiodącej postaci w procesie konfiskaty Karolowi z Liechtensteinu, zmarłemu w 1627 r. Konfiskaty te trwały do maja 1634 r. Przetrwały więc nie tylko publikację *Przywrócenia ziemi dla Czech*, ale także koniec drugiego generalatu Wallensteina, a nawet jego śmierć.

41 Janáček, *Valdštejn a jeho doba*, 516–517. W swojej interpretacji Janáček uważa, że rozkaz zabicia nie był zawarty w przedmiotowym patencie ani w pisemnych lub ustnych instrukcjach dla Lesliego i jego towarzyszy. Mówi się, że pułkownicy zdecydowali się popełnić swój czyn przede wszystkim w celu ratowania własnych osób, gdy dowiedzieli się o deklaracji Wallensteina jako banity. Jednak banita został wyjęty spod prawa i stracił prawo do ochrony suwerena. Zabójcy nie musieli się martwić, że będą musieli odpowiedzieć za swoje czyny. W przeciwieństwie do innych fał konfiskat, w tym przypadku cesarz nie ogłosił publicznie swojego patentu przeciwko Wallensteinowi, a jedynie wyznaczył go dla ograniczonego kręgu osób. Miało to zapobiec przedwczesnemu dowiedzeniu się przez księcia o jego zdymisjonowaniu. Niemniej jednak informacje

zawierał deklarację konfiskaty dóbr banity. Albrechta Wallensteina uznano za banitę za to samo przestępstwo, jak wcześniej stany czeskie, czyli za *crimen laesae maiestatis*⁴². Zabójcy Wallensteina, podobnie jak niewątpliwie także wiele innych zainteresowanych osób, uświadamiali sobie ten powszechnie obowiązujący fakt prawny. Prawdopodobnie nie jest rzeczą przypadku, że zabójca Wallensteina, kapitan Walter Deveroux, wśród obelg pod adresem generalissimusa użył także określenia „buntownik”⁴³.

Zgodnie z powszechnie obowiązującymi normami prawnymi czy też sankcjami stał się banitą i został pozbawiony prawa do pobytu w kraju, w tym prawa do posiadania w nim własności⁴⁴. Faktycznie, w księstwie frydlandzkim, gdzie w danej chwili był Wallenstein oczywiście nieobecny, proces konfiskacyjny rozpoczął się jeszcze przed zamordowaniem księcia. Za przygotowanie procesu konfiskaty byli już w tym momencie odpowiedzialni podmarszałek cesarski Achilles de Soye i pułkownik Adolf z Puchheimu⁴⁵.

o zdymisjonowaniu i potępieniu Wallensteina pojawiły się jeszcze przed 24 lutego 1634 r., nawet wśród byłych zwolenników Albrechta von Wallensteina. Dotyczyło to na przykład Wilhelma Slavaty, Adama juniora Wallensteina, Jakuba i Rudolfa z Thun. Niektórzy podwładni Wallensteina, np. generał artylerii Jan Arnost ze Scherffenbergu, zostali wtrąceni do więzienia przed śmiercią Wallensteina (jak dotąd bez oficjalnego powodu). *Documenta bohemia bellum tricennale illustrantia*, ed. Miroslav Toegel (ed.), t. 5: *Der schwedische Krieg und Wallensteins Ende: Quellen zur Geschichte der Kriegereignisse der Jahre 1630-1635* (Praha: Academia; Wien-Köln-Graz: Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1977), 238.

42 Kampmann, „Videňský dvůr”, 117–146.

43 Janáček, *Valdštejn a jeho doba*, 523.

44 Gorge, *Beiträge zur Geschichte der Konfiskationen*, 158–176, 246–264, 357–375.

45 W krótkim okresie pomiędzy ogłoszeniem Wallensteina banitą a jego zabójstwem w Chebie w materiałach Cesarskiej Izby Sądowej nie pojawiły się żadne materiały dotyczące konfiskaty jego majątku. Samo w sobie nie musiałoby to o niczym świadczyć, gdyż zapisy w księgach pamięci pojawiały się zazwyczaj dopiero po pewnym opóźnieniu w procesie przekazywania konfiskat. W tym przypadku chodziło jednak zarówno o utajnienie postępowania przeciwko Wallensteinowi, jak i konieczność wyjaśnienia losów jego majątku – Kollmann, *Valdštejnův konec*, 192–200. O wpisach w księgach pamiątkowych Izby Dworu Cesarskiego por. Tomáš Knoz, „Die Gedenkbücher der Kaiserlichen Hofkammer im 17. und 18. Jahrhundert”, w *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, ed. Josef Pauser, Martin Scheutz, Thomas Winkelbauer (Wien-München: R. Oldenbourg Verlag, 2004), 156–158.

Zakończenie: Kary, ułaskawienia, nagrody

Osoby ukarane w ramach procesu konfiskaty po bitwie na Białej Górze tworzyły pod względem prawnym i społecznym wyraźnie zdefiniowaną (przynajmniej na pierwszy rzut oka) grupę ostro występującą przeciwko osobom, które w wyniku restytucji odzyskały majątki, jak też przeciwko nabywcom konfiskowanych dóbr⁴⁶. Były to osoby, które uczestniczyły w powstaniu stanowym, zostały pokonane w starciu zbrojnym, a następnie prawomocnie skazane na konfiskatę mienia. Z prawnego punktu widzenia jako grupa społeczna były charakteryzowane na kilka sposobów. W generalnej amnestii dla Moraw z 1622 r. stwierdza się, że chodzi o mężczyzn, którzy

wojnę rozpoczętą bardziej zaognili przeciwko królowi i ich panu prawowitemu, należnemu, przez wszystkie stany na sejmie generalnym przyjętemu, koronowanemu i namaszczoneму, uparcie ją prowadzili, lekceważąc tak wiele łaskawych i przykładnych ojcowskich napomnień [...], przez co doszło do wielkiego rozlewu krwi i kraje te, które wcześniej opływały we wszelkie dobra, zostały spustoszone i zniszczone. Dlatego też niektórzy z głównych inicjatorów tego zła, chociaż powinni byli zgodnie z prawem stracić życie, zostali ukarani w bardziej miłosierny sposób⁴⁷.

Osoby, których majątki zostały skonfiskowane, pojawiały się w źródłach najczęściej jako przedmiot zainteresowania ze strony urzędów i różnych osób. Jeśli już były aktywne, to zazwyczaj jako osoby ubiegające się o obniżenie kary. Czyniły to bezpośrednio lub za pośrednictwem zaufanej osoby monarchy⁴⁸.

Niemniej jednak grupa osób ukaranych i tych, którym skonfiskowano majątki, nie była całkowicie jednorodna. Wręcz przeciwnie, można

46 Szereg osób należących do tej kategorii mogło w pewnych okolicznościach przejść z grupy ukaranych i skonfiskowanych do służby cesarza, a czasem nawet do nabywców w trakcie procesu lub na jego początku. Na Morawach było tak w przypadku Wacława Šubiřa z Chobyně czy Henryka Wita z Thurnu, w Czechach Ottona z Oppersdorfu, a w Austrii Josefa Foresta. Ta sama „migracja społeczna” miała miejsce również w drugą stronę, o czym świadczą przypadki Wallensteina, Trčki czy Schaffgotscha. Powyższe kategorie nie mogą być zatem rozumiane jako absolutne i hermetyczne.

47 Generalne ułaskawienie (Generalpardon) dla Moraw zostało wydane przez kardynała Dietrichsteina 9 listopada 1622 r. – *Moravské korespondence a akta*, t. 1, ed. František Hrubý (Brno: Nákladem země moravskoslezské, 1934), 288–290.

48 Taką godną zaufania osobą na Morawach był na przykład Karol senior z Žerotína, Dietrichsteinu czy Liechtensteinu. Nawet najbardziej winne osoby, takie jak Henryk Maciej Thurn, w pewnych okolicznościach dążyły do pojednania, a tym samym „wykluczenia” z kategorii poszkodowanych. Inicjatywa wyszła nawet od cesarza, jak w przypadku Władysława Welena z Žerotína – Matějka, *Morava za třicetileté války*, 78.

zaobserwować dość zasadnicze różnicowanie wewnętrzne. Zwykle przeciwnicy cesarza w wyniku konfiskaty byli pozbawiani swojej bazy ekonomicznej i tym samym tracili również dotychczasowy status społeczny. W społeczeństwie taka osoba stawała się *persona non grata*, a w niejednym przypadku wyrzutkiem i banitą. Niemal z dnia na dzień została zepchnięta na najniższy szczebel społeczeństwa stanowego, a symbolem jej upadku stały się publiczne miejsca kaźni na Starym Mieście oraz fakt, że jej nazwisko „wisiało na szubienicy”⁴⁹. Jednak całkowita utrata statusu społecznego spowodowana karą za dowodzenie powstaniem stanowym została w pewnym stopniu zrekompensowana niektórym osobom z tej kategorii konfiskat poprzez umożliwienie „banitom” odbudowanie kariery i, w niektórych przypadkach, nabycie własności w nowym miejscu⁵⁰.

Wśród osób, których dobra zostały skonfiskowane, znajdowała się również stosunkowo liczna grupa, której pozycja społeczna została tylko częściowo lub tymczasowo ograniczona przez konfiskaty, np. w sensie majątkowym przez konfiskatę części ich majątku, a w związku z ich pozycją społeczną przez odebranie im ważnych urzędów. W takiej sytuacji utrata statusu społecznego była zazwyczaj jedynie tymczasowa (np. do czasu indywidualnego ulaskawienia)⁵¹. W innych przypadkach dotyczyło to jedynie sfery publicznej, podczas gdy w sferze prywatnej (członkowie rodziny i przyjaciele) status społeczny osoby objętej procedurą konfiskaty pozostawał nienaruszony⁵². Trzecia kategoria osób pomimo konfiskaty, dzięki skrusze wyrażonej przed cesarzem, potrafiła natomiast od nowa zbudować swoją karierę. W rozporządzeniach konfiskacyjnych

49 Josef Petráň, *Staroměstská exekuce. Několik stránek z dějin povstání feudálních stavů proti Habsburkům v letech 1618–1620* (Praha: Mladá fronta, 1971).

50 Michaela Hrubá, „Prominentní emigrant Vilém Vchynský (Kinský) a jeho majetek v severozápadních Čechách”, w *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, ed. Michaela Hrubá (Ústí nad Labem: Albis International, 2001), 210–221.

51 Na Morawach taką „tymczasowo dotkniętą osobą” był głównie Henryk Maciej Thurn, w Czechach po likwidacji Wallensteina także Maksymilian z Wallensteinu. Można znaleźć wiele podobnych tymczasowo dotkniętych osób. Niektóre z nich odzyskiwały honor (i być może także majątek) z wielką pompą, podczas gdy dla innych był to raczej długotrwały i cichy proces.

52 Nawet po aresztowaniu Pertold Bohobud z Lipy cieszył się takim samym szacunkiem wśród wszystkich swoich krewnych, w tym politycznie odmiennego Karola Starszego z Žerotína i Adama z Wallensteinu, który należał nawet do obozu cesarskiego. Nie jest przypadkiem, że to właśnie Adam z Wallensteinu zaoferował mu tymczasowy azyl w swoich posiadłościach, chociaż jego nowi przyjaciele z dworu Ferdynanda II często go odwiedzali. Zupełnie inaczej sytuacja wyglądała w rodzinie Althannów, gdzie nawrócony Michael Adolf całkowicie zerwał ze swoim bratem Wolfem Dietrichem, a później z Quintinem, tak że nawet brutalnie i fizycznie zaatakował wdowę po nim. W sprawie sporu Althannów. 458, kart. 151; n. 559, kart. 177, listopad 1634.

owi powstańcy byli zwykle opisywani jako ci, którzy „płakali ze łzami w oczach, aby im wybaczone”⁵³. Osoby, które początkowo przyłączyły się do powstania stanowego po stronie dyrektoriatu, ale później okazały skuteczną skrucę, oficjalnie wyrażoną poprzez złożenie hołdu monarsze (innym warunkiem była zwykle wiara katolicka), w niektórych przypadkach uzyskiwały stanowiska, które byłyby trudne do zdobycia w normalnych „pokojowych” warunkach⁵⁴.

Cesarz Ferdynand II w nieco innej sytuacji po 1622 czy też po 1624 r. mógł sobie pozwolić na pokazanie bardziej przyjaznego oblicza. Na przykład na podstawie wydanego przez niego dekrety z więzienia w Špilberku zostali zwolnieni niektórzy przywódcy powstania stanowego; wcześniej cesarz zlecił kardynałowi sporządzenie szczegółowej listy wszystkich morawskich buntowników, którzy nadal byli więzieni. W niektórych przypadkach rozważano nawet zwrot majątków po tych członkach rodziny, którzy brali czynny udział w powstaniu. Jednak nawet ta forma łaski cesarskiej nie miała jednolitego charakteru i została zrównoważona ostatecznym ukaraniem „nienaprawialnych” buntowników; wobec nich, jak też względem emigrantów, cesarz nie miał zamiaru okazywać litości. Gdyby Władysław Welen z Žerotína lub którykolwiek z innych zbiegłych powstańców został rozpoznany na Morawach, miał zostać natychmiast schwytany i potraktowany tak surowo, jak to tylko możliwe. Kiedy faktycznie kilka miesięcy później – w miesiącach zimowych na początku 1626 r. – Władysław Welen wraz z Václavem Bítovským zostali zauważeni we Vsetínie na terytorium zbuntowanych Wołochów, natychmiast nakazano ich aresztować i wydać cesarzowi.

Jednak nawet w odniesieniu do uwolnionych szlachciców, poza pojedynczymi wyjątkami, nie brano pod uwagę pełnego ich ułaskawienia. W myśl zasady, że każda kara musiała korespondować nie tylko z przejawem cesarskiej łaski, ale także z nagrodą za lojalność, grupa szlachty, która przyczyniła się do ukarania buntu – niezależnie od tego, czy

53 *Moravský konfiskační protokol*, 42.

54 Ignaz Hübel, „Die 1620 in Nieder- und Oberösterreich politisch kompromittierten Protestanten”. *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte des Protestantismus in Österreich* 59 (1938): 46–60; 60 (1939): 105–123. Wśród takich osób w Czechach był Otto z Oppersdorfu, który został mianowany wojewodą i komisarzem rekatalizacji regionu Chrudim, a na Morawach wspomniany Václav Šubír z Chobyně, który został marszałkiem województwa, Václav Kolumban z Hochdamu i Adam Schäffer z Olomuńca, a także były hofmister Žerotína Jindřich Vodický z Jemníka, którego wykorzystanie w administracji kraju popierał Dietrichstein – Jaroslav Dřímál, Václav Peša, *Dějiny města Brna*, t. 1 (Brno: Blok, 1969), 153. Te „przeskoki” między grupą ukaranych a beneficjentami były zatem, z pewnymi wyjątkami, raczej kwestią niższych i średnich szczebli społeczeństwa.

poходила ze starych czeskich lub morawskich rodów, czy też dopiero niedawno przybyła do Czech – została nagrodzona tytułami, urzędami, wpływami, dobrami ziemskimi lub pieniędzmi.

W czeskiej literaturze przedmiotu nabywcy skonfiskowanych majątków po bitwie na Białej Górze byli tradycyjnie postrzegani jako osoby, które uzyskały rozległe korzyści majątkowe z naruszeniem dobrych obyczajów, wykorzystując klęskę militarną prawowitych właścicieli, którym zwykle przypisywano pozytywne cechy i motywy działania. Ze względu na fakt, że nabywcy skonfiskowanych dóbr często przybywali do Czech i Moraw z obcych krajów, powstał historyczny stereotyp „obcej szlachty”, która w połączeniu z dynastią Habsburgów dominowała na ziemiach czeskich przez trzysta lat. Podobnie negatywnie oceniano nabywców wywodzących się spośród wyznawców Kościoła katolickiego, którzy mieli uzyskać majątek kosztem niekatolickiej szlachty i niekatolickiego duchowieństwa⁵⁵. O tym, że negatywna ocena konfiskat nie zakończyła się na epoce baroku i rozkwitła na nowo w okresie rodzącej się świadomości narodowej, świadczy chociażby cytowany we wstępie pamflet potępiający chciwość i spekulację Lichtensteinów i Dietrichsteinów jako dwóch rodów czerpiących największe korzyści z konfiskat po bitwie na Białej Górze⁵⁶.

55 Ostatnim przedstawicielem tego mitu był Jan Fiala (Jan Fiala, *Hrozné doby protireformace* (Praha: Evangelické manufakturní alternativní nakladatelství, 1997), 76–77). Realistyczna interpretacja tego mitu wraz z analizą jego przyczyn i procesu jego konstituowania została niedawno przedstawiona, zwłaszcza przez Josefa Petráňa (Josef Petráň, „Na téma mýtu Bílé hory”, 141–162). Interpretacja ta, zgodnie z którą postrzegano konfiskaty po okresie biało-węgierskim jako jednorodną grupę społeczną, znalazła podatny grunt w czeskiej, a częściowo także w austriackiej historiografii nowożytnej, ale opiera się na znacznie starszych interpretacjach. W ten sam sposób nabywcy skonfiskowanego mienia byli traktowani we współczesnych traktatach, które często wywodziły się z zagranicznych wrogów Habsburgów, czeskiej lub austriackiej emigracji, a niektóre pisma Jana Amosa Komeńskiego można do nich zaliczyć. „...W imię Boga, zrzućmy z naszych karków okrutne i niechrześcijańskie jarzmo papieża i jego narzędzi! Tych, którzy wysłali nas w jarzmo obcego rządu i wydali nas, synów naszego kraju, w ręce cudzoziemców, kiedy wykluczyli nas z naszego dziedzictwa...” (*Poslední pokus českého exilu kolem Komenského o zvrát v zemích České koruny*, t. 2: *Edice dosud neznámých tajných plánů plukovníka Václava Sádovského ze Sloupna*, ed. Jan Kumpéra, Josef Hejnic (Brno: Muzejní a vlastivědná společnost; Uherský Brod: Muzeum Jana Amose Komenského, 1988), 70–72).

56 Podobna interpretacja konfiskat w okresie po bitwie na Białej Górze jako osób, które uzyskały swój majątek całkowicie nielegalnie i nadużyły swojej dotychczasowej pozycji, pojawiła się już w tym samym czasie, co trwające konfiskaty. W okresie konfiskat po bitwie na Białej Górze podobna relacja przejawiała się nawet we wzajemnej zawiści i zazdrości między poszczególnymi konfiskatami a spekulantami post-Whitehorse, jak opisano w odpowiednim rozdziale dotyczącym konkurencji politycznej na przykładzie relacji między Karolem Lichtensteinem a Franciszkiem Dietrichsteinem. Státní ústřední archiv Praha, 17/2, Morava, no. 6144, 31.7.1621. Podobne wzajemne

Nabywców dóbr skonfiskowanych po bitwie na Białej Górze można było – podobnie jak grupę osób, których majątki skonfiskowano – jednoznacznie zdefiniować. Byli to ci, którzy (najczęściej na podstawie wniosku skierowanego do odpowiedniego namiestnika, izby dworu cesarskiego lub bezpośrednio do cesarza) nabyli nieodpłatnie lub za wynagrodzeniem pieniężnym jeden z majątków skonfiskowanych uczestnikom powstania stanowego w poprzednim okresie. Nabywcy skonfiskowanych dóbr, aczkolwiek bardzo zróżnicowani pod względem majątkowym i społecznym, utworzyli w latach 20. silną grupę społeczną, którą łączyło kilka ważnych cech. Wszyscy nabywcy skonfiskowanych dóbr (przynajmniej teoretycznie) byli zwolennikami polityki cesarza Ferdynanda II, choć dla każdego z nich wsparcie to było odmiennie motywowane, a także miało różną intensywność⁵⁷. „Biletem wstępu” do grupy nabywców była we wszystkich przypadkach potwierdzona „służba dla austriackiego domu”, pomoc dla cesarza w stłumieniu powstania stanowego lub innego rodzaju buntu oraz, poza ściśle określonymi wyjątkami, także wiara katolicka lub jej obietnica w przyszłości.

Nabywcy skonfiskowanych majątków byli związani ze sobą wieloma więzami wynikającymi ze wspólnych interesów⁵⁸. Część wspólnych interesów łączyła się z osobą monarchy: wysiłki mające na celu wymuszenie surowego ukarania osób uczestniczących w powstaniu poprzez

podejrzenia o niemoralne zachowanie przejawiały się również w kręgu Albrechta z Wallensteinu. Sam nie będąc żadnym autorytetem moralnym w związku z procesem konfiskaty, na przykład nazwał swojego kolegę i późniejszego nabywcę majątku Semily, hrabiego Mikuláša Desfoursa, według Josefa Janáčka, niepochlebny mianem „najbardziej bezwstydneho rabusia wśród pułkowników” (początkowo wydał go z wojska, ale ostatecznie awansował, aby mógł zostać włączony do morderców Wallensteina i przejąć jego majątek) – Janáček, *Valdštejn a jeho doba*, 416. Podobny pogląd, że Wallenstein, Liechtenstein i Dietrichstein w szczególności nabyli swoje posiadłości nielegalnie, był również obecny w następnym okresie, o czym świadczy broszura na temat protokołu konfiskaty, którą można znaleźć w archiwach rodziny Berchtoldów. MZA Brno, G 138, Rodinný archiv Berchtoldů, n. 593, kart. 199.

57 Tomáš Knoz, „Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace na ose císař – zemský gubernátor”, *Časopis Matice moravské* 113 (1994): 105–106. Tomáš V. Bílek wskazał, że trudno było skłonić nabywców takich jak Buquoy czy Marradas do wypłaty wynagrodzeń za nabyte nieruchomości w pierwszym okresie. Marradas również odmówił zwrotu nieruchomości, które zostały przeznaczone do zwrotu. Wynika z tego, że nawet wśród nabywców lojalność wobec cesarza i jego praw miała ograniczone granice, które były zwykle określane przez interesy finansowe i majątkowe nabywców (Bílek, *Dějiny konfiskací v Čechách*, CXXIII).

58 Jak już wielokrotnie podkreślano, nawet w tym przypadku nie można jednak absolutyzować „wspólnego interesu” nabywców konfiskat. Znane są przypadki, w których nabywca konfiskat stawał w obronie kogoś z grupy poszkodowanych, niezależnie od tego, czy był jego krewnym czy przyjacielem (przykładem Adam Wallenstein młodszy i Pertold Bohobud z Lípy).

konfiskaty, co umożliwiłoby im przejęcie skonfiskowanych majątków; wywieranie nacisku na władcę w celu uzyskania skonfiskowanych dóbr bezpłatnie lub za możliwie najniższą cenę; próba wymuszenia, wbrew dotychczasowym zwyczajom, obniżek cen szacunkowych w przypadkach, gdy majątki zostały zniszczone w wyniku działań wojennych; dążenie do zmaksymalizowania własnych zysków poprzez przekonanie cesarza, aby skonfiskowane dobra obciążone długami były w jak największym stopniu przejmowane przez cesarską komorę dworską; wysiłki mające na celu zapobieżenie dalszemu niszczeniu przejętych skonfiskowanych dóbr poprzez wycofanie wojsk działających na przejętych posiadłościach lub odwrotnie, poprzez wysłanie załogi obronnej; dążenie do powiązania zysków ze skonfiskowanych majątków z awansem społecznym poprzez przyjmowanie różnych tytułów, godności i urzędów. Dalsze wspólne interesy dotyczyły osób, których dobra miały zostać skonfiskowane: podejmowano wysiłki na rzecz wymuszenia surowej kary, zapobiegającej przyszłym restytucjom, które skomplikowałyby proces nabywania nieruchomości; starania, aby w miarę możliwości zapobiec zachowaniu różnych praw i roszczeń byłych właścicieli do nabytych posiadłości lub przynajmniej maksymalnie je ograniczyć. Ostatnia kategoria wspólnych interesów łączących nabywców skonfiskowanych dóbr dotyczyła miejscowej ludności: dążenie do jak najszybszego zdyscyplinowania ludności, zapobieganie wszelkim buntom i przejawom oporu, starania o przywrócenie dobrobytu gospodarczego dominium i jego prestiżu społecznego⁵⁹.

Appendix: Deveroux

Przy rozdzielaniu nagrody za egzekucję księcia frydlandzkiego w Chebie celowo pominięto bezpośredniego zabójcę Albrechta Wallensteina, Waltera Deveroux, podobnie jak innych bezpośrednich wykonawców mordy w Chebie, Waltera Geraldina i Heřmana Edmunda von der Burga, którzy zdaniem cesarza powinni byli zadowolić się łupami pieniężnymi (2000 lub 1000 talarów) – te zostały im wypłacone przez pułkownika Waltera Butlera w Chebie jako bezpośrednia nagroda za przeprowadzenie

59 Petr Čornej, „Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy”, *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. Studia historica* 14 (1976): 165–194; Petr Maťa, „Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500–1700)”, *Frühneuzeit-Info* 10 (1999): 43–52; Václav Bůžek, Petr Maťa, „Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des ‚Absolutismus‘”, w *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien zur Revolution (1600–1789)*, ed. Ronald G. Asch (Köln: Böhlau, 2001), 287–322.

egzekucji. Kiedy Walter Deveroux poprosił w Wiedniu o swoją – jego zdaniem w pełni zasłużoną – nagrodę, cesarz podobno wyraził nawet opinię, że Deveroux był w rzeczywistości mordercą i że zasługiwał raczej na osądzenie i ukaranie niż na nagrodę. Jednak po długich naleganiach na komisję konfiskacyjną Deveroux otrzymał określone wynagrodzenie, ale tylko dlatego, by sprawa nie wzbudziła jeszcze większego oburzenia. Przydzielony majątek nie został jednak ostatecznie przejęty przez mordercę Wallensteina i ostatecznie przepadł. Podsumowując, można stwierdzić, że nawet we wczesnym okresie nowożytnym granica między nagrodą a karą była bardzo cienka i praktycznie nikt nie mógł być pewien, co go spotka za czyn wykonany na rzecz tego lub innego pana⁶⁰.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Moravský zemský archiv Brno:

A 3, Stavovské rukopisy, Památky sněmovní, ks. 7.

G 138, Rodinný archiv Berchtoldů, n. 593, kart. 199.

G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, nr. 407, kart. 136, marzec 1622.

G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, nr. 407, Cesarz Ferdynand II przekazuje majątek Moravská Třebová i inne posiadłości Władysława Welena z Žerotína księciu Karolowi z Liechtensteinu, 5 marca 1622.

G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, nr. 458, kart. 151; nr. 559, kart. 177, listopad 1634.

Liechtenstein. The Pricely Collections, Hausarchiv Liechtenstein, Familienarchiv, kart. 480:

1622 Jänner 17., Statthalter in Böhmen.

Präsidenschaft im Prozess gegen Rebellen.

Liechtenstein. The Pricely Collections. Hausarchiv Liechtenstein Wien, Familienarchiv, kart. 503, 1627–1650, Ausgleich mit dem Fiscis. Vorgehen desselben gegen Fürst Karl u. dessen Erben.

Liechtenstein. The Pricely Collections. Hausarchiv Liechtenstein Wien, Urkunden, Wien, 1622, styczeń, 7.

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Böhmisches Akten.

60 Ernst Höfer, *Das Ende des Dreißigjährigen Krieges. Strategie und Kriegsbild* (Köln: Böhlau, 1997); Volker Press, „Soziale Folgen des Dreißigjährigen Krieges”, w *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, ed. Winfried Schulze (München: R. Oldenbourg Verlag, 1988), 239–268.

- Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv Wien, Gedenkbücher, Böh-mische Reihe.
- David Jiří, *Moravské zemské sněmy v třicetileté válce* (Brno: niepublikowana praca licencjacka w archiwum Uniwersytetu Masaryka w Brnie, 2003).
- Dušková Sáša, *Tak zvaný kopiář a jiné písemnosti moravských direktorů. Studie diplomatická* (Brno: netištěná doktorská/rigorózní práce, FF MU, 1946).
- Roztomilá Barbora, *Lichtenštejnové jako nabyvatelé žerotínských konfiskátů po roce 1620* (Brno: niepublikowana praca licencjacka w archiwum Uniwersytetu Masaryka w Brnie, 2017).

Žródła drukowane i edycje źródłowe

- Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreißigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im siebzehnten Jahrhunderte*, ed. Christian d'Elvert (Brünn: Nitsch, 1867).
- Deník renesančního dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, ed. Marie Koldinská, Petr Maťa (Praha: Argo, 1999).
- Documenta bohémica bellum tricennale illustrantia*, t. 5: *Der schwedische Krieg und Wallensteins Ende: Quellen zur Geschichte der Kriegsereignisse der Jahre 1630–1635*, ed. Miroslav Toegel (Praha: Academia; Wien-Köln-Graz: Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1977).
- Moravské korespondence a akta*, t. 1, ed. František Hrubý (Brno: Nákladem země moravskoslezské, 1934).
- Moravský konfiskační protokol z r. 1623*, ed. Jindřich Slovák (Kroměříž: nákladem vlastním, 1920).
- O konfiskovaných statcích na Moravě*, ed. Jindřich Slovák (Brno: Nákladem Vydavateľského Družstva Moravsko-slezské Revue, 1919).
- Poslední pokus českého exilu kolem Komenského o zvrat v zemích České koruny*, t. 2: *Edice dosud neznámých tajných plánů plukovníka Václava Sadovského ze Sloupna II*, ed. Jan Kumpéra, Josef Hejnic (Brno: Muzejní a vlastivědná společnost; Uherský Brod: Muzeum Jana Amose Komenského, 1988).
- Povstání na Moravě v roce 1619. Z korespondence moravských direktorů*, ed. Libuše Urbánková-Hrubá (Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1979).

Książki i monografie

- Balcárek Pavel, *Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636)* (Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1990).
- Bílek Tomáš Václav, *Dějiny konfiskací v Čechách* (Praha: Museum Království českého, 1882–1883).
- Diwald Hellmut, *Wallenstein. Eine Biographie* (Frankfurt: Bechtle Verlag, 1969).
- Dostál František, *Valašská povstání za třicetileté války (1621–1644)* (Praha: Naše vojsko, 1956).

- Достоевский Фёдор Михайлович, *Преступление и наказание* (Москва: Русский вестник, 1866).
- Dostojevskij Fedor Michajlovič, *Zločin a trest* (Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1960).
- Dřímál Jaroslav, Peša Václav, *Dějiny města Brna*, t. 1 (Brno: Blok, 1969).
- Dvorský František, *Albrecht z Valdštejna až na konec r. 1621* (Praha: Nákl. České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1892).
- Ernstberger Anton, *Wallenstein als Volkswirt im Herzogstum Friedland*, Reichenberg 1929.
- Fiala Jan, *Hrozné doby protireformace*, Praha 1997.
- Fialová Vlasta, *Jan Adam z Víckova. Moravský emigrant a vůdce Valachů 1620–1628*, Brno 1935.
- Gindely Anton, *Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625–1630*, Prag – Leipzig 1886.
- Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, red. Adalbert Erler, Ekkerhard Kaufmann, t. 1 (Berlin: Schmidt, 1971).
- Herbert, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684*, ed. Johann Kräftner (München – Berlin – London – New York: Prestel, 2007).
- Höfer Ernst, *Das Ende des Dreißigjährigen Krieges. Strategie und Kriegsbild* (Köln: Böhlau, 1997).
- Hrubý František, *K boji o Jana Sarkandra* (Brno: nákladem vlastním, 1940).
- Hrubý František, *Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda* (Praha: nákladem vlastním, 1940).
- Hrubý František, *Ladislav Velen ze Žerotína* (Praha: Historický klub, 1930).
- Hurter Friedrich, *Wallensteins vier letzte Lebensjahre* (Wien: Verlag Wilhelm Braumüller, 1862).
- Hurter Friedrich, *Zur Geschichte Wallensteins* (Schaffhausen: Hurter'sche Buchhandlung, 1855).
- Janáček Josef, *Valdštejn a jeho doba* (Praha 1978).
- Janáček Josef, *Valdštejnova pomsta* (Praha: Československý spisovatel, 1992).
- Knoz Tomáš, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty* (Brno: Matice moravská, 2001).
- Kollmann Josef, *Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie 1. generalátu* (Praha: Academia, 1999).
- Kollmann Josef, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631–1634* (Praha: Academia, 2001).
- Mann Golo, *Wallenstein, sein Leben erzählt von Golo Mann* (Frankfurt/M: S. Fischer Verlag GmbH, 1971).
- Matějka František, *Morava za třicetileté války* (Praha: Historický ústav AV ČR, 1992).
- Odložilík Otakar, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636* (Praha: Melantrich, 1936).
- Odložilík, Otakar *Z korespondence pobělohorské emigrace z let 1621–1624* (Praha: Nákladem Královské české společnosti nauk, 1933).

- Pekař Josef, *Valdštejn 1630–1634. Dějiny valdštejnského spiknutí* (Praha: České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895); wyd. 2 (Praha: Melantrich, 1933).
- Petráš Josef, *Staroměstská exekuce. Několik stránek z dějin povstání feudálních stavů proti Habsburkům v letech 1618–1620* (Praha: Mladá fronta, 1971).
- Polišenský Josef Kollmann Josef, *Valdštejn. Ani císař ani král* (Praha: Academia, 1995).
- Ranke Leopold von, *Geschichte Wallensteins* (Leipzig: Verlag von Dunker und Humblot, 1869).
- Srbik Heinrich von, *Wallsteins Ende*, wyd. 2 (Salzburg: Otto Müller Verlag: 1952).
- Suvanto Pekka, *Wallenstein und seine Anhänger am Wiener Hof zur Zeit des zweiten Generalats 1631–1634* (Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1963).
- Tenora Jan, *Apologie kardinála Dietrichštejna z r. 1619* (Brno: nákladem vlastním, 1909).
- Wörterbuch der älteren deutschen Rechtsprache*, red. Günther Dickel, Heino Speer, t. 7 (Weimar: H. Böhlaus Nachfolger, 1971–1983).

Czasopisma

- Burian Vladimír, „Účast Brna na českém povstání a jeho potrestání“, *Brno v minulosti a dnes* 6 (1964): 87–117.
- Čornej Petr, „Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy“, *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. Studia historica* 14 (1976): 165–194.
- Gindely Anton, „Jakým způsobem nabyl Albrecht z Valdšteina svých statků a jaké úmysly jej při tom vedly“, *Časopis českého musea* 49 (1875): 304–320.
- Gorge S., „Beiträge zur Geschichte der Konfiskationen nach Albert von Wallenstein und seinen Anhängern“, *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen* 46 (1908): 158–176, 246–264, 357–375.
- Hrubý František, „Bethlen Gabor a české emigrace 1622–1623“, *Český časopis historický* 41 (1935): 566–572.
- Hrubý František, „Nové příspěvky k historii bitvy na Bílé hoře“, *Český časopis historický* 27 (1921): 277–288.
- Hrubý František, „Pád českého povstání na Moravě roku 1620“, *Český časopis historický* 29 (1923): 71–120.
- Hübel Ignaz, „Die 1620 in Nieder- und Oberösterreich politisch kompromittierten Protestanten“, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte des Protestantismus in Österreich* 59 (1938): 46–60; 60 (1939): 105–123.
- Janáček Josef, „Valdštejnův Jičín. Příspěvek k otázce rozvoje vrchnostenských měst v první polovině 17. století“, *Český časopis historický* 25 (1977): 87–100.
- Kampmann Christoph, „Vídeňský dvůr a Valdštejnův pád. Říšské právo a politická trestní justice v 17. století“, *Folia historica bohemica* 19 (1998): 117–146.
- Knoz Tomáš, „Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace na ose císař – zemský gubernátor“, *Časopis Matice moravské* 113 (1994): 101–114.

- Knoz Tomáš, „Die Rolle Karls I. von Liechtenstein bei den Konfiskationen nach der Schlacht am Weissen Berg”, *Studia historica Brunensia* 64/1 (2017): 123–171.
- Knoz Tomáš, „Finanční aspekty pobělohorských konfiskací”, *Český časopis historický* 100 (2002): 774–814.
- Knoz Tomáš, Peřestá Markéta, „Haus und Fürstentum Liechtenstein. Auswahlbibliographie”, *Studia historica Brunensia* 64/1 (2017): 319–405.
- Maťa Petr, „Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500–1700)”, *Frühneuzeit-Info* 10 (1999): 43–52.
- Matějek František, „Bílá hora a moravská feudální společnost”, *Československý časopis historický* 22 (1974): 81–104.
- Odložilík Otakar, „Ze zápasů pobělohorské emigrace”, *Časopis Matice moravské* 56 (1932): 1–58, 369–388; 57 (1933): 59–157.
- Polišenský Josef, „Valdštejnův pád a španělská politika”, *Studia Comeniana et Historica* 17 (1987): 78–93.
- Polišenský Josef, „Válka o Mikulov v letech 1619–1620”, *Jižní Morava* 8 (1972): 30–44.
- Prokeš Jaroslav, „Několik příspěvků k moravským dějinám po bitvě na Bílé hoře”, *Časopis Matice moravské* 48 (1924): 63–124.
- Ritter Moritz, „Das Kontributionssystem Wallensteins”, *Historische Zeitschrift* 19 (1903): 193–249.
- Svátek Josef, „Dvorská kancelář Valdštejnova Frýdlandského vévodství”, *Studie Muzea Kroměřížska* 83 (1985): 43–96.
- Válka Josef, „Morava ve stavovské konfederaci r. 1619. (Pokus o vytvoření paralelních církevních a politických struktur v Čechách a na Moravě)”, *Folia historica bohemica* 10 (1986): 333–349.

Rozdziały w monografiach

- Bůžek Václav, Maťa Petr, „Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des ‚Absolutismus‘”, *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien zur Revolution (1600–1789)*, ed. Ronald G. Asch (Köln: Böhlau, 2001), 287–322.
- Hrubá Michaela, „Prominentní emigrant Vilém Vchynský (Kinský) a jeho majetek v severozápadních Čechách”, w *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, ed. Michaela Hrubá (Ústí nad Labem: Albis International, 2001), 210–221.
- Knoz Tomáš, „Die Gedenkbücher der Kaiserlichen Hofkammer im 17. und 18. Jahrhundert”, w *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, ed. Josef Pauser, Martin Scheutz, Thomas Winkelbauer (Wien – München: R. Oldenbourg Verlag, 2004), 153–161.
- Knoz Tomáš, „Die Konfiskationen nach 1620 in (erb)länderübergreifender Perspektive. Thesen zu Wirkungen, Aspekten und Prinzipien des Konfiskationsprozesses”, w *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und*

- Grenzen des Absolutismus*, ed. Petr Maťa, Thomas Winkelbauer (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2006), 99–131.
- Knoz Tomáš, „Liechtenstein, Dietrichstein, Wallenstein – drei Wege zum Erfolg”, w *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der böhmischen Krone*, ed. Marek Vařeka – Aleš Zářický (Ostrava: Univerzita Ostrava; Vaduz: Liechtensteinisches Landesmuseum, 2013), 119–146.
- Koldinská Marie, „Bělohorský mýtus v českém historickém povědomí 20. století”, w *Per saecula ad tempora nostra: sborník prací k šedesátým narozeninám pro František Jaroslava Pánka*, red. Jiří Mikulec, Miloslav Polívka, t. 2 (Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2007), 934–939.
- Merki Christoph Maria, „Lichtenštejnské majetky a práva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od pozdního středověku až do 20. století”, w Christoph Maria Merki – Josef Löffler, *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století. Majetky, práva, správa*, tłum. Jiří Knap, Pavel Mašarák (Vaduz: Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Liechtenstein 2016), 13–144.
- Mieck Ilja, „Wallenstein 1634. Mord oder Hinrichtung?”, w *Das Attentat in der Geschichte*, ed. Alexander Demandt (Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 1996), 143–164.
- Oberhammer Evelin, „Viel ansehnliche Stuck und Güeter. Die Entwicklung des fürstlichen Herrschaftsbesitzes”, w *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*, ed. Evelin Oberhammer (Wien – München: Verlag für Geschichte und Politik, 1990), 33–45.
- Petráš Josef, „Na téma mýtu Bílé hory”, w *Traditio et cultus. Miscellanea historica bohémica Miloslao Vlka, archiepiscopo Pragensi, ab eius college amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, red. Zdeňka Hledíková (Praha: Karolinum, 1993), 141–162.
- Press Volker, „Soziale Folgen des Dreißigjährigen Krieges”, w *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, ed. Winfried Schulze (München: R. Oldenbourg Verlag, 1988), 239–268.
- Rychlík Jan, „Bitva na Bílé hoře a mýtus o třistaleté porobě (transformace mýtu v dějinném vývoji)”, w *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 20.-21.10.2001*, red. Blanka Rabušicová (Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2001), 85–94.
- Winkelbauer Thomas, „Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice”. Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin”, w *Kultury na hranici*, ed. Andrea Komlosy, Václav Bůžek, František Svátek (Waidhofen – Wien: Promedia, 1995), 215–218.
- Winkelbauer Thomas, „Karl von Liechtenstein und das „Prager Blutgericht” vom 21. Juni 1621 als tschechischer Erinnerungsort im Spiegel der Historiographie”, w *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern* (Vaduz: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2012), 51–71.
- Winkelbauer Thomas, „Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen und österreichischen Ländern um 1600”, w *Nový Mars*

Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, ed. Bronislav Chocholáč, Libor Jan, Tomáš Knoz (Brno: Matice moravská, 1999), 431–452.

**BLASKI I CIENIE
ŚRODOWISK KOŚCIELNYCH**

